

Inleiding

Met het jaar 2020 in het vizier, 75 jaar vrijheid en 40 jaar Nederlandse 'vredesmissies' was het de hoogste tijd om de relatief jonge veteraan en hun ervaringen in het licht te zetten. Niet dat de oudere veteranen geen verhalen hadden. Het was meer dat zij nog maar een aantal jaren te leven hadden, de oud-strijders van WOII, Indië, Korea en Nieuw-Guinea, en hun werd nog lang na hun thuiskomst de mond gesnoerd of ze deden dat zelf, omdat het vaak gewoonweg te veel was.

Het stokje zou binnenkort door de jonge veteranen overgenomen worden om te blijven herinneren, maar bovenal te blijven vertellen en delen. De verhalen over wat het betekent om op missie te gaan en de impact daarvan op de deelnemende militairen en hun thuisfront. Veel militairen zijn gewend om hun mond te houden, sommigen nemen hun onuitgesproken verhalen mee het graf in. Terwijl het ons uiteindelijk allemaal aangaat, onze vrijheid en dat wat er van militairen bewust of onbewust gevraagd wordt.

Tijdens de coronapandemie koppelden we 22 veteranen en hun thuisfront uit alle provincies van Nederland aan evenveel kunstenaars vanuit verschillende kunstdisciplines om uiteindelijk in 2022 met de kunstwerken en verhalen te gaan reizen, opdat eenieder er kennis van zou kunnen nemen. De 'buddy's' werden aan elkaar gekoppeld op basis van gemeenschappelijke werk- en/of levenswaarden of een gedeelde ervaring, en vanaf de eerste ontmoeting gingen ze Mee Op Missie door de kunsten. Juist de universele taal van de kunsten, die woordeloze taal, kan rechtstreeks communiceren met de aanschouwer van de kunstwerken. Die taal raakt je recht in het gevoel, geeft je een stomp in je maag, een klap in je gezicht, een aai over je bol, en baant zich een weg naar je hart. De reis die de buddy's samen aflegden tot aan de onthulling

toe, is voelbaar en zichtbaar. De gedeelde ervaringen en reflecties resulteerden in een indrukwekkende rondreizende expositie, die blijft groeien, en nu is er ook nog dit prachtige full colour boek dat nu voor je ligt.

Het doel van Helmen Vol Verhalen is om de verbinding te leggen tussen oude en jonge veteranen én hun thuisfront, vastgepakt door kunstenaars om uiteindelijk ook met de maatschappij de verbinding aan te gaan. Het gaat niet om de missie zelf, dat is slechts een kapstok. Het gaat erom dat je wordt gezien als mens en dat je als militair bereid bent geweest om het hoogste offer te brengen voor de vrijheid en wat de consequenties waren, zowel negatief als positief. De combinatie van kunstenaars en veteranen is dan ook minder vergezocht dan het op het eerste gezicht lijkt. De eerste oorlogsverslaggevers waren kunstenaars, want in een ver verleden legden schilders veldslagen uit oorlogen vast. Het is een mooie match om kunst nu opnieuw in te zetten om te vertellen wat militairen allemaal meemaken. We naderen nu 80 jaar bevrijding en vrijheid.

"Deze verhalen zijn verweven door de hele maatschappij", merkte een bezoeker van de expositie op. En zo is het. Laat je meenemen langs al deze ervaringen, samengebracht door een geweldige groep mensen. Voor jou, voor ons. Een groot dank je wel aan alle deelnemers, van makers tot ondersteuners, van krachtbronnen tot ambassadeurs, en aan jou, de lezer voor het tot je nemen van tientallen jaren Nederlandse missies en de impact daarvan op onze militairen en het thuisfront.

Amy van Son
projectleider Helmen Vol Verhalen

HELMEN VOL VERHALEN

DE IMPACT VAN VEERTIG JAAR
VREDESMISSIES IN KUNST VERBEELD

In de afgelopen veertig jaar hebben Nederlandse militairen bijgedragen in meerdere VN-vredesmissies. Wat hebben de veteranen daar meegemaakt? Wat betekende de deelname voor het thuisfront? En hoe was de terugkeer in eigen land?

Om dit inzichtelijk te maken zijn veteranen gekoppeld aan kunstenaars, die de verhalen van de veteranen en het thuisfront in kunstwerken hebben verbeeld. De militairen komen uit alle provincies van het land en representeren alle defensieonderdelen. Zo zijn de landmacht, de marine, de luchtmacht en de marechaussee en niet te vergeten het thuisfront vertegenwoordigd.

De diep persoonlijke verhalen van veteranen staan centraal in het kunstproject Helmen Vol Verhalen. De ervaringen van deze militairen en hun thuisfront vormen de inspiratiebron voor evenzoveel kunstwerken van kunstenaars.

In hun gezamenlijke missie maken kunstenaars en veteranen de relevantie zichtbaar van Nederlandse missies en de impact daarvan op de deelnemende militairen. Helmen Vol Verhalen laat de meerstemmigheid zien van mens en militair en de gezamenlijke verantwoordelijkheid die wij als maatschappij daarin hebben.

Edo & Hans

**"SINDE DE SCHEIDING VAN MIJN
OUDERS HEB IK AL HET GEVOEL
DAT IK NERGENS THUIS BEN. DAT IK
NERGENS THUISHOOR. SREBRENICA
HEEFT DIE GEVOELEN VERDER
OVERHOOP GEFLIKKERD."**

EDO VAN DEN BERG

Terugslag

VETERAAN

Edo van den Berg

KUNSTENAAR

Hans Mes

ALTIJD DAT GEVOEL VAN ONTHEEMD ZIJN

Elk jaar staat Edo van den Berg op 4 mei op de erebegraafplaats in Loenen bij het graf van Raviv van Renssen. Zijn dienstmaat bij de Luchtmobiele Brigade die als lid van Dutchbat 3 in juli 1995 bij Srebrenica omkwam, nadat een Bosnische moslim een handgranaat in zijn YPR-pantservoertuig wierp. "In mijn donkerste tijd heb ik daar vaak staan janken. Wat maak ik een teringzooi van mijn leven, terwijl jij niet verder mocht leven."

Edo van den Berg kwam als 20-jarige in januari 1995 met Dutchbat 3 in Zagreb aan om deel te nemen aan de vredesmissie UNPROFOR in Bosnië-Herzegovina. Om de Bosnische moslims in Srebrenica een veilige enclave te bieden in het oorlogsgeweld van het uiteengevallen Joegoslavië, waarbij die bevolkingsgroep werd belaagd door Bosnische-Serviërs. Hij vierde zijn 21ste verjaardag op weg van Zagreb naar Srebrenica. "De route liep langs sporen van de oorlog. Er waren checkpoints waar militairen met ongeschoren koppen en zonder eenheid van tenue bij stonden. Rovers waren het. Een bende." Heel wat anders dan 13e Infanterie Bataljon Luchtmobiel waar hij zelf toe behoorde.

Waarnemen mochten we...

Van den Berg had al eens als dienstplichtige bij Defensie rondgekeken, maar eigenlijk wilde hij altijd al beroepsmilitair worden. "Een waterrat ben ik nooit geweest, dus het Korps Mariniers en de commandotroepen vielen af. In die tijd

maakten ze in kranten en op tv reclame voor luchtmobiel. Ik vroeg me af of ik het wel kon, maar besloot het te proberen. Tijdens de opleiding bekeek ik het opdracht voor opdracht, dag voor dag en ik haalde mijn rode baret. Daarna volgde de functieopleiding tot anti-tankschutter."

Zo ging hij naar Srebrenica. Maar daar kwam van mensen beschermen en de vrede handhaven niet veel terecht. "Wij waren geen kracht op het speelveld. Waarnemen mochten we. Monitoren. We waren militairen in de rol van politieagent."

Edo had moeite met het geschetste zwart-wit beeld dat alleen de Bosnische moslims moesten worden beschermd en dat de Bosnische Serviërs de enige agressors waren. "De Bosnische moslims gingen onder onze ogen de enclave uit en namen een Servisch dorp te grazen. Ze legden alles in de as. Vermoordden mensen. Dan is het toch niet zo gek dat Bosnische Serviërs de enclave Srebrenica

"WE ZATEN IN EEN OORLOGSSITUATIE WAARIN EEN MENSENLEVEN VOOR VELEN NIET TELT. WAAR BEVIND IK ME NU IN, VROEG IK ME AF. DE MENSEN LEEFDEN PRIMITIEF EN IN ARMOEDE. IK KON HET ME NIET VOORSTELLEN DAT JE AL JAREN ZO LEEFT. IN ZO'N SITUATIE GAAN JE WAARDEN OOK ACHTERUIT. DAN IS EEN MENSENLEVEN NIETS MEER WAARD."

vervolgens willen oprollen?" Begrijp hem goed, hij wil beslist niet goedpraten wat in Srebrenica is gebeurd, maar wil wel het hele verhaal vertellen.

Bepaald niet onopvallend

De Nederlandse militairen mochten niet ingrijpen toen Srebrenica door de Bosnische Serviërs werd ingenomen, want daarmee zouden ze buiten de lijnen van het VN-mandaat voor de missie gaan. Uiteindelijk deden ze dat toch. "In tegenstelling tot hoe het verhaal altijd is verteld, namelijk dat wij schuldig zijn aan de 8000 moslimdoden en erbij hebben staan kijken hoe zij door de Bosnische Serviërs werden afgevoerd, hebben we vlak voor de val van Srebrenica het bevel gekregen om van blauw naar groen te gaan." Van vredeshandhavende eenheid naar gevechtseenheid.

"In beginsel waren we niet kansloos", zegt Van den Berg. "Maar we liepen met scherfwerende vesten die ons immobiel maakten, hadden blauwe helmen die ons overal in het terrein zichtbaar maakten en witte voertuigen die ook niet bepaald onopvallend waren. Dat maakt het allemaal moeilijker om het gevecht aan te gaan, maar dat hebben we wel gedaan. We hebben daadwerkelijk vuur uitgebracht op de Bosnische-Serviërs die oprukten door de enclave. Waarschijnlijk om zo uit te lokken dat ze op ons

zouden schieten, zodat de VN iets moest ondernemen om ons te beschermen. Ze schoten ook op ons, maar alleen met kruimels op de YPR. Het leek erop dat ze de opdracht hadden ons niet met zwaar vuur te bestoken, want dan zouden ze de NATO op hun nek krijgen. In eerste instantie had ons vuren effect, want de Bosnische Serviërs trokken zich terug. Maar ze maakten een omtrekkende beweging en opeens speelden de gevechten zich achter ons af. Ik stond niet met mijn armen over elkaar. Ik was in een vuurgevecht verwickeld. Er zijn daar ook aan Servische kant doden gevallen en het zou mij niet verbazen als dat door ons vuur is gebeurd."

Nergens thuis

Sinds hij terug is van de missie in Srebrenica krijgt Edo alsmaar te horen dat hij erbij was, dat hij daardoor medeschuldig is aan de val van de enclave en de dood van 8000 moslims. "Ik ging me daar ongemakkelijk van voelen. Op verjaardagen hield ik me steeds meer op de achtergrond. Ik zocht steeds minder contact met andere mensen." Zo ook met zijn vader. "Het contact met hem was al niet best, als gevolg van de scheiding van mijn ouders. Er zijn thuis dingen gebeurd die het daglicht niet konden verdragen. En nu zei hij tegen me dat mensen in een oorlog beesten worden. Ik voelde me daardoor uitgemaakt voor beest."

"Je hebt er zelf voor gekozen. Jij wilde toch beroepsmilitair worden?" Het zijn woorden die veel veteranen zullen herkennen, nadat zij aan de missie gerelateerde klachten kregen. "Sinds de scheiding van mijn ouders heb ik al het gevoel dat ik nergens thuis ben. Dat ik nergens thuishoor. Srebrenica heeft die gevoelens verder overhoop geflikkerd. Daar zijn zoveel heftige emoties mee gemoeid. Ook weer een explosieve situatie, waarna de groep mensen met wie je het samen hebt meegemaakt uit elkaar valt. Ik voelde me in die groep heel erg thuis en weer hield het op. Gecombineerd met de val van de enclave heeft dat enorme impact op me gehad."

"IK STOND DAAR BIJ SREBRENICA TE VUREN EN DEED DAT OM DE VLUCHTELINGEN IN DE ENCLAVE TE BESCHERMEN. HET KWAM HEEL HARD AAN DAT MIJN EIGEN VADER ZEI DAT IK ALLEEN MAAR EEN BEEST WAS."

Van den Berg werkt nu als burgerpersoneel bij Defensie. Hij is er beveiligder. Hij heeft aan Srebrenica een posttraumatisch stresssyndroom (PTSS) overgehouden dat sterk samenhangt met zijn gevoel van ontheemd zijn. "Dat gaat nooit meer weg. Het heeft me na Srebrenica sowieso een half jaar gekost weer voet aan de grond te krijgen in Nederland. In Bosnië was een blik boerenkool van Struik onze grootste luxe en hier zag ik op straat kinderen een zak chips leeggooien omdat ze alleen de flippo's wilden hebben die erin zaten. Het voelde zo onwerkelijk allemaal."

Nadenken, nadenken, nadenken

Hij kreeg een andere functie binnen de Luchtmobiele Brigade en ging een programma in om deel te nemen aan SFOR, de vredesmacht die na de oorlog voor stabilisatie in Bosnië-Herzegovina moest zorgen. "Maar tijdens oefeningen

ver van huis bleek er met Edo iets aan de hand", zegt hij. "Ik liep vast, kon niet meer lang van huis zijn en uitzendingen bleken niet meer mogelijk." Dat betekende direct dat hij ongeschikt was zijn militaire loopbaan voort te zetten. "Zorg maar dat je in de burgermaatschappij een leuk baantje vindt en dan krijg je eervol ontslag, zeiden ze tegen me."

Na een paar andere baantjes kreeg hij een tip dat bij het Marine Beveiligings Korps mensen werden gezocht. "Met mijn militaire achtergrond en ook al ervaring als beveiligder die ik als dienstplichtige had opgedaan, leek dat me wel iets voor mij."

Zo belandde Edo in 2000 als burgerpersoneel bij de Koninklijke Marine. Maar intussen ging het op persoonlijk vlak al een tijd slecht met hem.

"Nadenken, nadenken, nadenken. Slecht slapen. Nachtmeries. Een kort lontje, zoals veel veteranen met PTSS hebben. Bij mij uitte dat zich niet in iemand aanvliegen, maar vooral in verbale agressie. Ik was bang te worden aangekeken op wat in Srebrenica is gebeurd. Ik wilde die discussie niet meer aan. En als het te druk wordt in mijn omgeving, dan wil ik alles waarnemen. Het vertroebelt je hele zijn. Het kan opeens pats, klaar zijn. Dan loop ik gewoon weg. De volgende dag schaam ik me dan weer voor mijn gedrag."

Als hij dan ook nog eens in een vechtscheiding belandt, gaat Van den Berg

over het randje. Hij verliest zijn werk, zijn huis, alles. Maar nu heeft hij Amanda, met wie hij bijna twintig jaar samen is. Edo beschouwt haar als zijn redding. "Ik heb Amanda leren kennen op het slechtst van het slechtst van mijn leven. Mijn contract bij de Marine Beveiliging werd niet verlengd. Ik was dakloos en ging zwerven. De ene week sliep ik bij de ene vriend, de volgende week bij een andere. Ik wilde in mijn auto gaan slapen, maar dat vonden mijn vrienden niet goed en dus kon ik bij hen terecht. En toen zag ik op internet een foto van Amanda voorbijkomen. Met een glas champagne in haar hand in de sneeuw. Ze had haar diploma voor ski-instructeur gehaald. We begonnen te chatten en later te bellen. Na een voor ons allebei – los van elkaar – rampzalig verlopen Valentijnsdag zeiden we tegen elkaar 'dan doen we het 28 februari toch samen over?'. Zij woonde in Friesland en zei 'neem wat spullen mee, dan kan je eventueel blijven overnachten'. Dat was voor mij niet zo moeilijk, want alles wat ik had, lag al in mijn auto. Ik had haar wel verteld dat ik veteraan was en gescheiden, vader van twee kinderen, maar niet dat ik dakloos was."

De nachtmerries iets minder

Amanda ontfermde zich direct over Edo. Toen ze zijn verhaal hoorde, zei ze "hier ga ik niet voor weglopen". "Het maakte haar niet uit wat we samen wel of niet zouden gaan doen, of het wel of niet iets zou worden tussen ons, maar ze ging kijken waarmee ze me kon helpen." Hij stond 40.000 euro in de min, maar na drie jaar waren al zijn schulden afgelost. Amanda woonde nog bij haar ouders, had geen vaste lasten en stopte er een groot deel van haar salaris in. En ze kregen een relatie. Edo klom uit een enorm dal. Hij werkt sinds 2007 weer bij Marine Beveiliging (nu DBBO) en dat

gaat hem goed af. "Alles loopt volgens protocollen. Ik kan het werk hier alleen door mijn ratio laten doen, mijn gevoel komt er bijna niet aan te pas." Thuis ligt hij soms nog steeds hele dagen voor pampus. "Anders loop ik tegen een muur op." De nachtmerries zijn na veel therapieën de laatste twee jaar minder.

"WEER ALSOF JE FAMILIE JE IN DE STEEK LAAT. WEER DAT ONTHEEMDE GEVOEL. IK HAD DE ENERGIE NIET MEER OM HET GEVECHT AAN TE GAAN."

Van den Berg is blij dat hij zijn leven op orde heeft. Voor Amanda. Zijn drijfveer is haar te laten zien dat hij al haar aandacht, hulp en liefde ook waard is. Voor zijn kinderen, Matthijs en Danique, om hen te laten zien dat hij een goede vader kan zijn. En voor zijn bij Srebrenica om het leven gekomen maat Raviv. "In mijn strijd om alles weer op de rit te krijgen, was er een wisselwerking tussen Amanda, de kinderen en Raviv. Dat ik het goede moest doen. Dat ik het waard ben. Ik hoop dat het is gelukt."

EDO VAN DEN BERG

GEBOREN: 1974

WOONT IN: Friesland

KOMT UIT: Leiden

MISSIE: Dutchbat 3, Bosnië-Herzegovina 1995, als anti-tankschutter

BURGERLIJKE STAND: samenwonend met Amanda

KINDEREN: Matthijs (20) en Danique (18) uit een eerder huwelijk

WERKT NU: als burgerpersoneel bij de Defensie

VERDER: is initiatiefnemer van de veteranenvlag die in 2005 samen met andere veteranen is ontworpen, ontwikkeld en uiteindelijk in productie genomen.

TERUGSLAG

**"DIE BITTERE ENCLAVE IN JE HOOFD
HET PRIKKELDRAAD, DE OBSERVATIE
EN ONMENSELIJKE ONMACHT
DAT MAAKT KAMERAADSCHAP
EEN MACHT VAN BETEKENIS
STERK UIT OVERTUIGING."**

**HANS MES,
2020**

Terugslag

KUNSTENAAR	Hans Mes	
MATERIAAL	Staal, graniet, helm, zwaard en gewei	
VETERAAN	Edo van den Berg	
DEFENSIEONDERDEEL	Koninklijke Landmacht	
PROVINCIE	Friesland	RANG Korporaal / Onderofficier

Een zichtbaar teken maken voor het ongeziene is de missie van beeldhouwer Hans Mes. In zijn beeldtaal laat hij zich inspireren door inhoudelijke symboliek en kiest hij de materialen en technieken die het thema het beste verbeelden. Dat kan zijn in steen, brons, hout, metaal. Hij hakt, giet, bouwt, schaaft. En hij schrijft. Met poëzie overgiet hij het beeld met een extra laag. Alle elementen samen weerspiegelen een tot dan toe onzichtbaar verhaal.

Kunstenaar mee op missie

Hans ging mee op missie met Edo van den Berg. Edo was onderdeel van Dutchbatt III in de Bosnische enclave Srebrenica. Het drama dat zich hier voltrok heeft op Edo een onuitwisbare indruk gemaakt. Getraumatiseerd kwam hij weer thuis. Het gebrek aan ondersteuning en in de steek gelaten door alle betrokken partijen, markeert deze missie het begin van de moeilijkste periode uit Edo's leven.

Terugslag

Verschillende elementen, elk met hun eigen symboliek, verbeelden wat Edo in Srebrenica heeft meegemaakt. Het staal van het fabriekscomplex op de compound waar de Dutchbatters gelegerd waren. Het graniet – met een versperring van prikkeldraad – van in puin geschoten woningen. Het gewei en het zwaard van de Stoottroepen en hun wapenspreuk: Sterk uit Overtuiging. Samen staan deze elementen voor de herinnering, die als een terugslag gegrift staat in Edo's geheugen.

